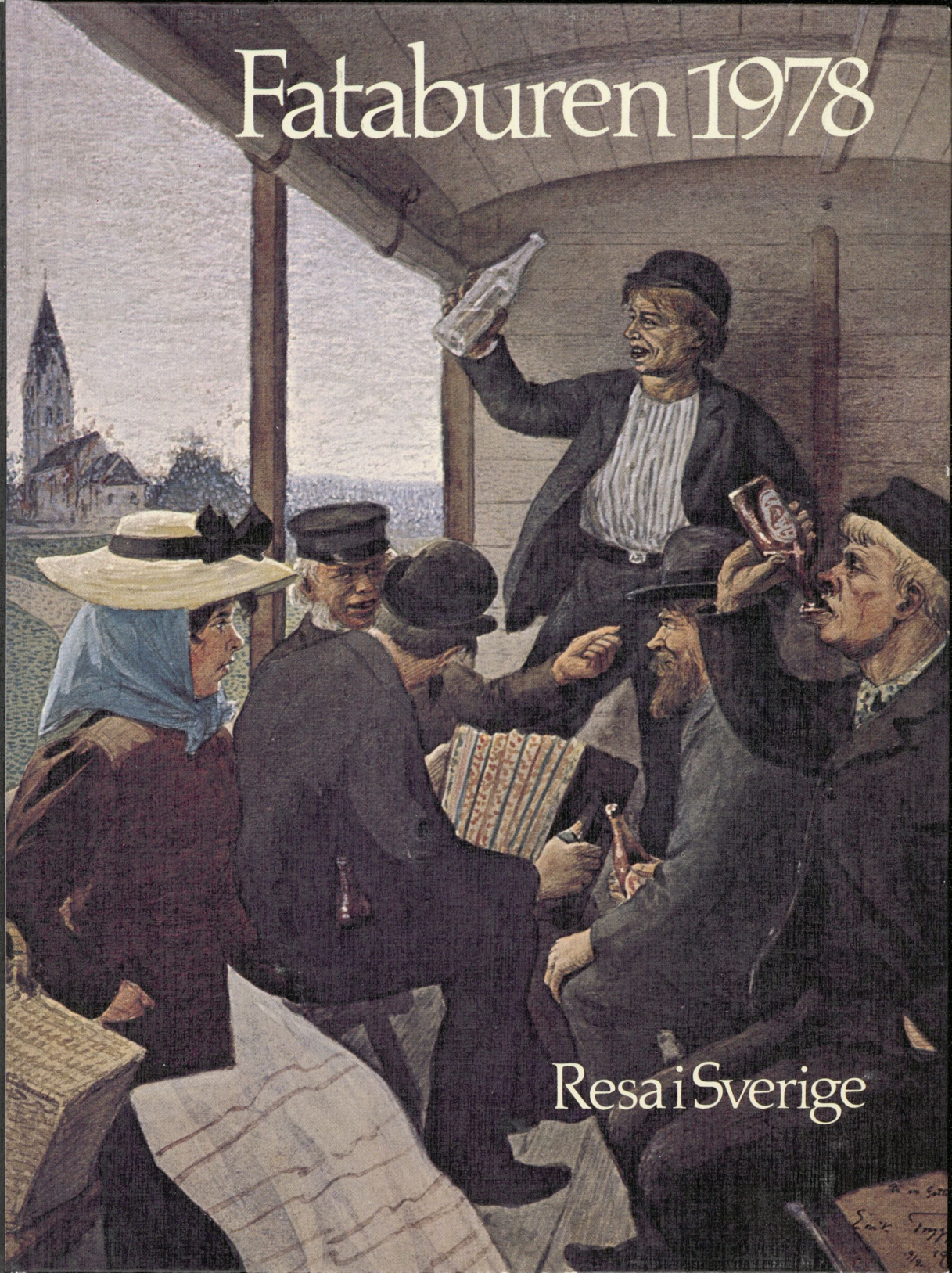

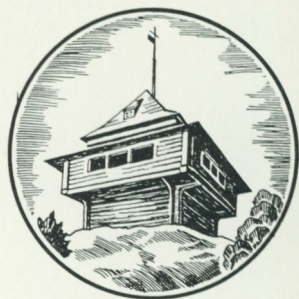
Fataburen 1978

Fataburen 1978

Resa i Sverige

Fataburen

1978

Nordiska museets och Skansens årsbok

Redaktör: Jonas Berg
Redaktionssekreterare: Berit Nordin

Pärmens framsida: "På en Gotländsk Järnväg". Gouache av
Erik Tryggelin, 1907. Nordiska museet.
Pärmens baksida: Laverad teckning från 1837 av okänd konstnär.
© 1978 Nordiska museet och respektive artikelförfattare
Tryckt hos Berlings, Lund 1978
ISBN 91 7108 154 2

Förfädernas färdeminnen

Olga Strosova

Bruket att hemföra olika föremål som reseminnen är nog lika gammalt som resandet självt. Vare sig människorna reste för att fullfölja ett uppdrag eller bara för att lära känna en främmande miljö, brukade de köpa eller plocka med sig föremål som sedan därhemma skulle påminna dem om deras upplevelser under resan eller tjäna som övertygande illustrationer till deras skildringar.

Fram till 1800-talet var resandet förbundet med stora strapatser på grund av dåliga vägar och primitiva transportmedel. Men utvecklingen av ångbåts- och järnvägstrafiken under 1800-talet gav stora befolkningsgrupper möjlighet att snabbt och relativt billigt förflytta sig långa sträckor. Allt fler resenärer gav sig av endast för att se sig omkring. De började kallas turister. Ett servicenät växte fram. Reseminnen började produceras i stora serier. I slutet av 1800-talet började man använda det franska ordet *souvenir*, som egentligen betydde "minnesgåva" även som beteckning på reseminnen. I Sverige skilde man ibland på dessa två betydelser genom att kalla minnessaker från resor för turistsouvenirer. Men varken ordet *souvenir* eller turist-souvenir rotade sig ordentligt i det svenska språket. Efter sista kriget översvämmades marknaden av fabriksproducerade och importerade minnessaker vilka ofta helt saknade samband med den plats de skulle minna om. Ordet "turistsouvenir", och i viss mån även "souvenir", har fått en nedsättande klang och uppfattas t.o.m. ofta synonymt med "skräp".

Vilka reseminnen medförde våra förfäder från sina resor? Och började man verkligen "nöjesresa" först på 1800-talet, eller fanns

det turister och turistsouvenirer tidigare, fast man inte kallade dem så? Låt oss gå tillbaka i tiden och för enkelhetens skull genomgående använda det gamla fina ordet "minne" i stället för dess utländska motsvarighet.

De första turisterna

Redan antikens människor turistade för att titta på sevärdheter. Grekerna hade sina jättelika tempelanläggningar och kurorter, uppbyggda kring mineralkällor. Populära som turistmål var också natursköna platser och berömda slagfält. Romarna å sin sida "uppfann" semestern och sommarvillan och de som hade råd tillbringade sin fritid omväxlande i bergen och på luxuösa kurorter vid havet. I Bajae, den populäraste av kurorterna i Neapelbukten, kunde man t.ex. köpa små glasflaskor, dekorerade med avbildningar av områdets främsta sevärdheter.

Medeltidens kristna pilgrimsfärder var på sätt och vis också turistresor, även om deras syfte först och främst var botgöring. De flitigast besökta pilgrimsmålen var Palestina (det Heliga landet), Rom och Santiago de Compostela. Också pilgrimsorterna hade sina minnessaker – det gällde att återvända med ett bevis på att man nått målet. En relik var det dyrbaraste man kunde förvärva, och det var i regel bara kungar och deras gelikar som kunde göra det. Men trots detta började det snart bli ont om äkta relikier och man ökade deras antal genom att dela dem i mindre bitar. Naturligtvis förekom också förfalskningar; det var i regel svårt att kontrollera äktheten. De som försåg pilgrimerna med relikier såg till att det inte uppstod luckor i

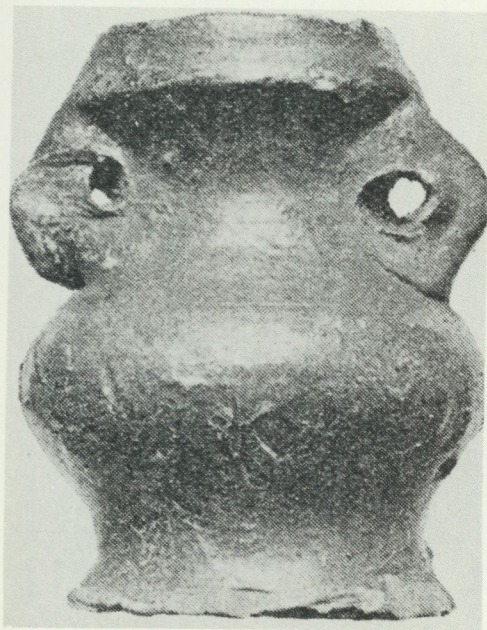
sortimentet. Sålunda fanns det flisor av "Kunskapens träd" liksom tårar som Jesus grät vid Lazarus grav, en av ärkeängeln Mikael's vingpennor, ja, t.o.m. strålar av Betlehemsstjärnan. Den förnämsta relikén var dock en flisa av det Heliga korsets sanna trä. Man kunde också köpa masstillverkade minnessaker som vaxljus, radband, kors, ringar eller pilgrimsmärken (små reliefbilder av tenn, bly eller brons som vanligen föreställde ortens helgon eller dess attribut). Dessa föremål invigdes under en särskild ritual och ansågs sedan besitta en helig kraft som skyddade och botade.

När alla vägar i Norden ledde till Nidaros

Även i Norden uppstod så småningom en rad vallfartsorter. Den mest populära var S:t Olofs grav och helgedom i Nidaros (nuvarande Trondheim) i Norge. Pilgrimsfärderna till S:t Olofs grav började redan i mitten av 1000-talet. Han blev Nordens folkkäraste helgon. Den viktigaste pil-

T.v. Så ser de lerukor ut som man förmodar fylldes med det undergörande vattnet från Olofsbrunnen för att medföras av pilgrimer som minnen från Nidaros. De är 6-10 cm höga, glaserade och har - förseglade - kunnat bäras i ett band runt halsen. Den här avbildade kukan är från Brunkeberg i Telemark, men en likadan har påträffats i själva Olofsbrunnen. Efter Seierstad, 1930.

Ett annat minne från Nidaros - pilgrimsmärke med S:t Olofs bild (ovan). Märket har påträffats 1942 i Sänga kyrka i Ångermanland när man restaurerade ett sengotiskt helgonskåp. Det är 5,4 cm högt och härstammar från 1200-talets mitt. Foto ATA.

Brunnsparken och brunnspaviljongen i Ramlösa, tecknad 1816 av W. M. Carpelan (1787–1830) och graverad 1823 av C. F. Akrell (1779–1868). Foto i Nordiska museet.

grimsvägen till Nidaros gick via Oslo upp genom Gudbrandsdalen, över Dovre fjäll och genom Gauldalen. I Sverige gick pilgrimsvägarna genom Värmland, Dalarna, Hälsingland, Härjedalen, Medelpad och Jämtland. Under ett halvt årtusende (ända till 1544, då Gustav Vasa förbjöd pilgrimsfärderna) välldes pilgrimsströmmen sommar efter sommar på dessa vägar upp mot Nidaros. Pilgrimerna försökte nå sitt mål den 29 juli, S:t Olofs dödsdag. Då förrättades den stora Olofsmässan, och Olofskrinet fördes i procession genom staden.

I Olofsbrunnen i Nidaros domkyrka har man funnit en liten lerkruka med två öron. Liknande krukor har påträffats på flera ställen i landet. En hypotes är att dessa krukor under medeltiden fylldes med det undergörande vattnet från brunnen och medfördes av pilgrimerna som minnen från Nidaros. Andra minnessaker därifrån var pilgrismärken med S:t Olofs bild.

Med bildning som mål

Under 1500-, 1600- och 1700-talen gav sig Europas unga ädlingar (även svenska) ut på sitt livs *Grand Tour*, en bildnings- men även nöjesresa. De var turister, trots att de ännu inte kallades så.

Det intresse för det egna landet som sven-skarna på allvar började hysa under stormaktstiden blev än starkare under det upplysta 1700-talet. Svenska aristokrater jämte en och annan våghals från kontinenten gav sig av på *le tour du Nord*, vars ändhållplats vanligen var Dalarna. Men några vågade sig långt mot norr, t.ex. Carl von Linné, som 1732 företog en forskningsresa till Lappland och där bl.a. förvärvade ett exotiskt minne i form av en lapsk trolltrumpa. (Se s. 129).

Att dricka brunn och bada salta bad

På 1600- och 1700-talen kom mineralkällorna åter i ropet. De fick då tillbaka den

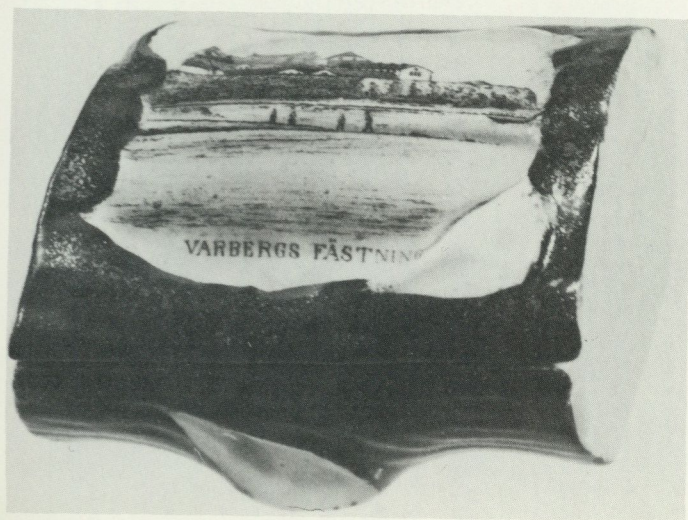
medicinska status som de haft under antiken. Under medeltiden användes varma källor i Europa främst som "hälsobad" men betraktades av kyrkan som syndens nästen. Småningom spred sig dock bruket att även dricka deras vatten, och brunnsresor blev allt vanligare. På 1600-talet började man leta efter mineralkällor även i Sverige. Som den första upptäcktes (1678) *Medevi*, en "surbrunn" med järnhaltigt, radioaktivt vatten. De andra större svenska brunnarna öppnades sedan i rask takt: *Sätra* 1701, *Ronneby* 1705, *Ramlösa* 1707, *Wärby* 1708, *Porla* 1724 och *Loka* 1725. I första hand försökte man locka kungligheter till brunnarna. I deras släptåg kom sedan den svenska adeln och – under 1800-talet – borgerskapet. Även breda folkskikt hade möjlighet att en tid vistas vid brunnen (om än under mycket enkla förhållanden). Källvattnet dracks ur speciella glas, som ofta var vackert dekorerade och hade brunnens namn ingraverat. Brunnsgästerna brukade ta sitt glas med sig hem som minne.

Brunnsorterna överskuggades så småningom av badorter vid havet. Föregångslandet blev Storbritannien, där fashionabla havsbadorter växte upp redan under slutet av 1700-talet. Havsbadandet spred sig

snabbt till kontinentens kuststräckor och blev under 1800-talets första decennier allt vanligare. I Sverige tycks det ha börjat 1774 vid brunnsorten Baggetofta utanför Uddevalla. (Under den första tiden hällde man helt sonika havsvatten i badkar och värmdde upp det, men småningom började man bada direkt i havet.) Baggetofta utvecklades till landets och norra Europas första havsbadort, *Gustafsberg*. Viktiga badorter på västkusten blev *Marstrand* (1822), *Varberg* (1823) och *Lysekil* (1847), på Östersjösidan *Norrhälje* (1844), *Visby* (1856) och *Borgholm* (1865). Ofta fanns det brunn och bad inom samma anläggning. Så hade t.ex. Varberg på 1850-talet både brunn och varm- och kallbad. Societeten badade i badhusen, där man fick erlagga avgift, medan vanligt folk badade utan avgift "under bar himmel". Även på havsbadorterna fanns minnen att köpa. Ett typiskt sådant är ett smyckeskrin av porslin från 1890-talet, inhandlat i Varberg.

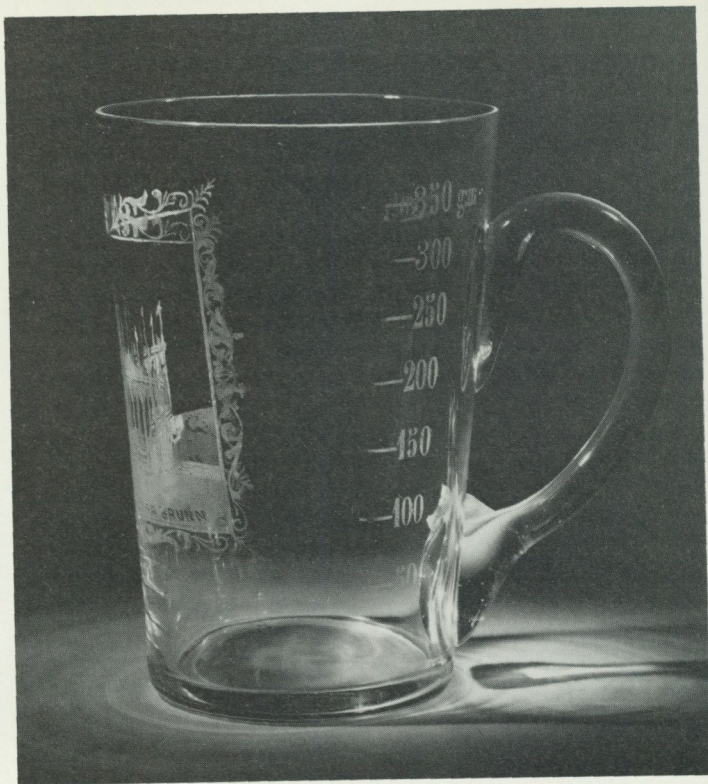
Sverige blir turistland

Järnvägen innebar en revolution inom trafikväsendet. Omkring 1850 byggdes järnvägar i hela Europa, även i Sverige, där man dock redan tagit ångkraften i sin

Detta smyckeskrin av porslin, i form av en avsågad ekstock, köptes någon gång på 1890-talet som minne från Varberg. Skrinet är 8 cm långt och har en färgbild av Varbergs fästning infälld i locket. Ett likadant skrin finns i Nordiska museets samlingar, dock med Skansenmotiv. Foto Varbergs museum.

Glas för brunnsskickning från Ramlösa Hålsobrunn, troligen från slutet av 1800-talet. Glasets är 12 cm högt och bär en etsad bild av Ramlösa brunnspaviljong med inskriptionen "Minne från Ramlösa brunn". Kulturen, Lund. Foto Lennart Hansson.

tjänst i form av ångfartyg. År 1810 började man bygga Göta kanal. Dess Västgötadel invigdes 1822 och Östgötadelen 1832. När sedan järnvägen sträckte ut sina första tentakler, kunde man kombinera en ångbåtsfärd med tågresor och hästskjuts. Tack vare de väl utvecklade kommunikationerna var turistandet i Sverige livligt redan innan svenskt turismväsen tog en medveten, organiserad form genom att Svenska turistföreningen bildades 1885.

Det mest omtyckta resmålet – för såväl inhemska som utländska turister – var Göta kanal med Trollhättefallen. Populära var också Visby, Dalslands kanal, Kinnekulle, Husaby och Skara. Även Stockholm var en självskriven turistattraktion med Gustav II Adolfs och Karl XII:s relikier i Livrustkammaren. Norr om Stockholm hägrade Uppsala, Linnés Hammarby och hela Dalarna med sina Vasaminnen, socken-

klädd allmoge och kyrkbåtar. Men det var inte bara naturen, de historiska minnesmärkena och det pittoreska folklivet som lockade. Man besökte också kopparbruket i Avesta, gruvorna i Falun och Sala, Motala verkstad, ja, själva Götakanalbygget var en turistattraktion så länge det pågick.

Bokhandlaren sålde minnen och gav råd på köpet

På 1800-talet talade och skrev man i Sverige allt oftare om "turister". Om turisterna på den tiden ville köpa reseminnen, gick de vanligtvis till bokhandeln. Där kunde de både handla och få värdefulla upplysningar och råd om allt som hade med resor att göra. Bokhandlarna sålde högklassiga, än i dag oöverträffade kartor över Göta kanal, resehandböcker och eleganta album som innehöll vackra bilder och texter skrivna av kända författare. Det var meningen att

turisterna skulle ta med sig dessa tryckalster som minnen från resan och även ge bort dem som presenter. De vackra bilderna, åtföljda av fängslande texter kunde nämligen med fördel "begagnas äfven af hvar och en som icke reser". Ett sådant allsidigt verk var t.ex. "Trollhätta-album" från 1846 med texter av Orvar Odd. År 1866 utkom den första svenska resehandboken av klass – Gustaf Thomées "Sverige. Illustrerad handbok för resande och derjemte ett minne för dem som besökt landet". Denna rikt illustrerade handbok är ett minne i sig, men på sidan 43 får resande även tips om vilka minnen de kan medföra från Stockholm.

"Expositionernas" guldålder

Redan under andra hälften av 1700-talet hölls industriutställningar på olika ställen i Europa. Efter industrialismens genombrott under förra delen av 1800-talet växte intresset för utställningar alltmer, och en rad nationella sådana anordnades för att demonstrera respektive länders utveckling. Under senare delen av 1800-talet utbröt en världsomfattande utställningsfeber. England var först att anordna en internationell världsutställning – i London 1851.

Sverige var representerat vid de flesta utställningar utomlands, men 1866 (samma år som Thomées handbok för resande kom) skrev landet ett eget blad i utställningshistorien: i Stockholm hölls då den första skandinaviska utställningen, kallad *Allmänna industri- och konstutställningen*. Industridelen exponerades i en industrihall, som för detta ändamål uppförts på Karl XIII:s torg (nuvarande Kungsträdgården), konstdelen var inhyst i det nyinvidga Nationalmuseum. Det långsträckta Industripalatset med sin åttkantiga, glasbetäckta kupol erbjöd, enligt en samtida skribent, "en både stolt och vacker anblick", där det låg inbäddat "ibland de lumiga trädgrupperna invid den forssande Norrström". Turister och resande som besökte utställningen kunde där inhandla ett litet fint utställningsminne, en bild vävd i siden och föreställande just en del av det ståtliga Industripalatset. Palatset är i dag ett minne blott, men kvar finns utställningens ögonsten, Molins fontän, som ursprungligen skapades i gips och prydde interiören, men som senare på allmän begäran göts i brons och uppställdes i det fria i Kungsträdgården.

Resande, som endast kunna tillbringa få dagar i Stockholm, böra företrädesvis besöka:

Naturskönheter. Utsigterna från de högt belägne punkterna * Mosebacke, Kastellholmen, Observatorium, Djurgården (vackra utsigter från Byströms villa och Djurgårds Tivoli), samt från Jakobs kyrktorn, Rosendal, Marieberg (vackra utsigter öfver Mälarfjärden och staden), Haga Slott, orangeri och park, Drottningholm, Ulriksdal.

Samlingar. National-Museum, Riddarholmen, Catharina och Storkyrkan, Kungl. Slottet, Zoologiska Riksmuseet (94 Drottninggatan), Kungl. Biblioteket (Slottet), Svenska Industri-Magasinet (28 Regeringsgatan), Hammers Museum (i Byströms Villa).

Promenader. Norrbro, Strömparterren, Carl XIII:s Torg, Berzelii Park, Skeppsholmen, Humlegården, Trädgårdsföreningens lokal (Drottninggatan 71).

Minnen att medföra från Stockholm. Utom Fotografi- och Stereoskop-utsigter finnas flera vackra litografiska utsigter och plancher (Album de Stockholm, Stockholms Omgifningar). Verk öfver Svenska Folkdräkter, af Wallander och Forsell (Bonnier, Bazaren). Dessutom äro att rekommendera fina stålarbeten, saxar, knifvar, nyckelhållare, förfärdigade i Eskilstuna (det svenska Birmingham), arbeten i svensk porfyr, samt i Parian-Porslin från Gustafsbergs och Rörstrands fabriker, båda nära Stockholm. Lager häraf hos Warodell vid Riddarhustorget samt i Svenska Industrimagasinet (28 Regeringsgatan).

Gustaf Thomées förträffliga resehandbok "Sverige. Illustrerad handbok för resande och derjemte ett minne för dem som besökt landet" var tänkt som ett reseminne. I avsnittet om Stockholm presenterades dessutom en lista över minnessaker.

1866 års "Industripalats" sett från Stockholms ström. Bilden är vävd i siden och tillhandahölls i ett dekorativt papperskuvert. Den var avsedd att ramas in och hängas på väggen. Nordiska museet.

Då man drack Kullans choklad och åkte elevator

1866 års utställning var av blygsam omfattning jämfört med nästa Stockholmsutställning, *Allmänna konst- och industriutställningen 1897* (även kallad jubileumsutställning på grund av Oscar II:s 25-åriga jubileum som regent). Till utställningsområde valde man Lejonslätten på Djurgården, där ett myller av originella utställningspaviljonger av trä och gips uppfördes runt en magnifik industrihall, som blev utställningens huvudbyggnad och ögonmärke. Det halvfärdiga Nordiska museet hade försetts med en tillbyggnad av trä, som rymde utställningar över bl.a. sjukvård och hemslöjd. Tillbyggnadens södra sida hyste en ölservering ägd av Göteborgsbryggeriet J. A. Pripp & Son. En särskild attraktion var det på Framnäs udde uppbyggda "Gamla Stockholm", en stadsbild av 1500-talets Stockholm med slottet "Tre kronor" och en del andra byggnader, vars bottenvåningar befolkades av hantverkare och soldater i tidstroga dräkter, sysselsatta med hantverk och försäljning respektive uppvisningar i fäktning. Utställningen utvecklades till en jättelik folkfest som man länge mindes; 20 "folktåg" till utställningen organiserades för mindre bemedlade från hela Sverige och från Kristiania.

Massor av utställningsminnen framställdes: "utställningsskedar", broderade näsdukar, minnestallrikar, litograferade vyer sammanfogade i konstfullt utformade häften, panoramabilder, "brefkort med vyer" (bland dem ett med vy över Pripsska terrassen), bilder vävda i siden, brevknivar med glödritningar osv. Bland minnestillverkarna märktes Liljeholmens stearinfabrik, som präglade en medalj i stearin, de båda rivaliserande porslinsfabrikerna Gustavsberg och Rörstrand samt Den Kongelige Porcelainesfabrik. Man kunde köpa ett "Originelt Utställningsminne" som gav "svalka, nytta och nöje". Det var en solfjäder med kartor över Stockholm och utställningen. Ena sidan var "försedd med svenska folklifsbilder", varför solfjädern även kunde användas som "väggprydnad i hemmet". I "Gamla Stockholm" försålades bl.a. brev som befäste innehavarens "burskap som borgare" i nämnda "stad". Ett ytterst originellt utställningsminne kunde man skaffa sig för 15 kr (mycket pengar på den tiden) genom att låta modellera sin egen bild av skulptören Alessandro Moretti från Florens. Enligt en reklamskylt utförde han denna konstnärliga prestation på endast några minuter... I Skandinaviska Kaffeförädlings Aktiebolagets "Mohriska Kaffehus" serverades det förädlade kaffet av

Konkurrerande porslinsmuggar för chokladförtäring på 1897 års utställning, Hultmans tillverkad av Rörstrand och Mazettis av Gustavsberg. Nordiska museet.

flickor i orientalisk dräkt. Koppen och fatet fick kunderna medtaga som minne. Över 250 000 koppar lär ha medtagits. Alla som köpte bolagets utställningskaffe fick dessutom gratis ett porträtt av Oscar II, "tryckt i 12 färger". Mazetti's Chokolad Paviljong serverade Kullans choklad i muggar från Gustavsberg. Muggen fick de drickande behålla som minne. Även Hultmans fabriker bjöd sina chokladtörstiga besökare på serveringskärlen, små söta porslinsbägare, tillverkade av Rörstrand. Bröderna Cloetta serverade sin choklad i små aluminiumbägare, som kunderna fick behålla som minne och använda "både till att dricka ur och såsom äggkopp". Industrihallens minaretliknande torn inneslöt "elevatorer" i vilka den som vågade kunde åka upp till en plattform med utsikt över utställningsområdet och

övriga Stockholm. Här fanns också ett kafé och här kunde man förvärva en av utställningens specialstämplar som sattes på "brefkort".

Vidgade vyer

Den särskilda stämpel som besökarna av Industrihallens torn kunde förvärva var i och för sig inget nytt påhitt. Första gången man kunde bevisa ett tornbesök på detta sätt var på Parisutställningen 1889, där man postade sitt vykort uppe i det berömda Eiffeltornet. Denna idé gav sedan inte bara upphov till en internationell torn- och bergbestigningsmani, utan grundade det turistiska vykortets stora popularitet i breda folklager. Även i Sverige blev vykortet, som man i början kallade för "brefkort med

vyer" omåttligt populära. Till detta bidrog i särskilt hög grad förläggaren Axel Henrik Eliasson, som 1890 grundade ett konstförlag i Stockholm och framställde stora mängder av denna vara. En drivande kraft för landets vykortsproducenter och vykortsförsäljare blev också den hembygdsromantik som på 1870-talet väcktes av Skansens grundare Artur Hazelius. Vykort, framför allt de nationalromantiska och topografiska, har haft en enorm betydelse som reseminne, kunskapskälla och turistpropaganda. De topografiska vykorterna håller förresten än i dag runtom i världen sina ställningar som de behändigaste, billigaste och mest köpta reseminnena över huvud taget.

Källor och litteratur

Otryckta

Bark, Bo, Konst- och industriutställningar i Stockholm. U.å. (Stencil.)

Kulturen, Lund. Brev till förf. av 76-01-28, 78-01-24 och 78-01-30.

Nordiska museet, Sthlm. Bildarkivet.

Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Brev till förf. av 78-01-24.

Varbergs museum. Brev till förf. av 78-01-17 och 78-02-07.

Tryckta

Allmänna konst- och industriutställningen i Stockholm 1897. Revy i bild och ord. Sthlm 1897.

Bergmark, M., Bad och bot. Om vattnet som läkemedel och njutningsmedel. 2., väsentligt utökade upplagan. Sthlm 1964.

Billow, A., Notiser från turistväsendets barn- dom. (Svenska turistföreningens årsskrift. 1945.)

Blanche, T., Officiell vägvisare öfver Allmänna konst- och industriutställningen i Stockholm 1897. Sthlm 1897.

Casson, L., Travel in the ancient world. London 1974.

Dahlöf, Kristina, Badtraditioner i Varberg. (Varbergs Museums årsbok 1974.)

Ehrensverd, Ulla, Gamla vykort. En bok för samlare. Sthlm 1972.

Ernvik, A., Pilgrimsleden Karlstad-Klarälvsdalen - Röros - Trondheim. /Turistfolder./ Karlstad 1974.

Gullander, B., Linné i Lappland. Utdrag ur Carl Linnaeus' dagbok från resan till Lappland 1732, ur hans lapska flora och reseberättelsen till Vetenskaps-Societeten i Uppsala, ur anteckningar och brev m.m. Sthlm 1969.

Hasselgren, A., Utställningen i Stockholm 1897. Beskrifning i ord och bild öfver Allmänna Konst- & Industriutställningen. Sthlm 1897.

Hedberg, K., Utställningsrevy. (Ny Illustrerad Tidning. 33(1897): 31.)

Henderson, I. T., Pictorial souvenirs of Britain. London 1974.

Holmberger, G., F - t., E., Utställning. (Nordisk familjebok. Ny, rev. och rikt ill. uppl. 31. Sthlm 1921.)

Illustrerad handbok under Allmänna konst- och industriutställningen i Stockholm 1897. Sthlm 1897.

Lambert, L., Turismen - vår tids kolonialism. /Rec. av/ Louis Turner & John Ash: The golden hordes, international tourism and the pleasure periphery. (Svenska Dagbladet 75-10-04.)

Lundin, C., Kyrkohistoria för hemmet. 1. Gamla tidens och medeltidens historia. Sthlm 1898.

Medevi Brunn. /Turistbroschyr./ /Motala./ U.å.

Molin, J. P., Av *Eichhorn, C.*, *Gavelin, A.* (Nordisk familjebok. Ny, rev. och rikt ill. uppl. 18. Sthlm 1913.)

Odenius, O., Pilegrim. (Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. 13. Malmö 1968.)

Rydbeck, Monica, Pilgrimsmärken. (Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. 13. Malmö 1968.)

Seierstad, A., Olavsdyrking i Nidaros og Nord-Europa. (Norsk Folkelesnad. 3.) Nidaros 1930.

Stackell, L., Västkusten förr. Badortsmiljöns liv och bebyggelse under 1800-talet. Sthlm 1975.

Sturzen-Becker, O. P., Trollhätta - album. Samling af de vackraste och märkvärdigaste utsigter vid och omkring Trollhättan. /Av/ Orvar Odd. Göteborg 1846.

Thomée, G., Sverige. Illustrerad handbok för resande och derjemte ett minne för dem som besökt landet. Sthlm 1866.

Trotzig, K., Pilgrimsvägarna till Sankt Olofs helgedom i Nidaros. (Dalarnas hembygdsförbunds tidskrift 1925.)

Ugglas, C. R. af, Kultbild och pilgrimsmärke. (Fornvännen 39(1944): 1.)

Willers, U., Turistisk förhistoria och framtid. Rön och reflexioner. (STF-Svenska turistföreningens tidning 28(1960): 1.)

Vägvisare vid Allmänna Industri- och Konstutställningen i Stockholm 1866. Sthlm 1866.

Summary

The Travel Souvenirs of Our Ancestors

The custom of bringing home various objects as souvenirs is as old as travelling itself. Whether people went out on a mission or merely to get to know a foreign country, they used to buy and bring with them objects that might later on remind them of their experience.

As early as in classical times, people travelled to visit their temples and health resorts. In the Middle Ages, Christian pilgrimages were in a way tourist trips. At the pilgrim resorts souvenirs were sold, for instance wax candles, rosaries, crosses, rings, and pilgrim badges. In Scandinavia, too, there arose pilgrim resorts. The most popular of them was St. Olof's tomb and shrine at Nidaros, the Trondheim of our days, in Norway. There a small vessel with two ears has been found. These vessels were probably filled with miraculous and healing water and were brought home by the pilgrims as keepsakes.

In the 17th and 18th centuries, mineral springs became popular in Europe. At Swedish spas, the spring-water was drunk out of beautifully de-

corated glasses. The spa visitors used to take their glasses with them as souvenirs.

As early as the 19th century, tourists travelled through Sweden in large numbers. If, at that time, the tourist wished to buy souvenirs, he usually went to the bookshops where he could obtain maps of high quality, tourist guides, and handsome albums with beautiful pictures and texts written by well-known authors.

The breakthrough of industrialism brought with it a new tourist attraction – the great international exhibitions. In 1866, the first Scandinavian exhibition was opened in Stockholm. It was outdone, by far, by the Stockholm exhibition in 1897. For this exhibition an abundance of souvenirs was made: jubilee spoons, commemoration plates, embroidered handkerchiefs, etc. Firms serving coffee and chocolate allowed their customers to keep cups and mugs as souvenirs. "Cards with views" also became very popular – predecessors of the modern postcard.